

UNIVERSITATEA
DIN TIMIȘOARA
FACULTATEA DE FILOLOGIE

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE
FILOLOGICE
FILIALA TIMIȘOARA

**STUDII
DE
DIALECTOLOGIE**

TIMIȘOARA
1984

ELENA SCARLATOIU (București)

AUTOHTON - LATIN - SLAV ÎN VOCABULARUL
DIALECTELOR AROMÂN ȘI MEGLENOROMÂN

Într-o lucrare publicată recent, ocupându-ne, între altele de locul împrumuturilor vechi slave în vocabularul unuia dintre dialectele românești vorbite în Peninsula Balcanică - dialectul aromân - arătam că, dincolo de unele particularități ori chiar tendințe divergente, mai mult sau mai puțin manifeste, înainte de așezarea slavilor în Peninsulă și câteva secole după stabilirea lor în regiunea amintită, între romanitatea situată la nord de "linia Jireček" și cea de la sudul ei, a existat un continuum lingvistic¹. Acesta este probat, după opinia noastră, de următoarele argumente:

1. Domeniile vocabularului în care s-a exercitat influența veche slavă sînt aceleași, atît la aromâni, cît și la dacoromâni.

2. Împrumuturile vechi slave nu au înlocuit cuvintele vechi (autohtone sau moștenite din latină) comune dialectului aromân și dacoromânei, ci au intrat, cu acestea din urmă, în relații de sinonimie, restrîngîndu-le aria de răspîndire sau pe cea semantică³.

3. În majoritatea cazurilor, "sinonimelor de origine slavă ale aceluiași cuvinte vechi din dialectul aromân le corespund aceleași sinonime de origine slavă în dacoromână"⁴.

4. Corespondentele sinonimice de origine veche slavă înregistrate în dialectul aromân și în dacoromână sînt identice nu numai din punct de vedere formal, ci și semantic: "chiar și în cazurile în care s-a remarcat o îndepărtare de prototipul slav, în sensul unei dezvoltări semantico-structurale proprii, această este identică" în dialectul aromân și în dacoromână⁵.

Concluziile menționate sînt susținute și de rezultatele investigațiilor pe care le-am întreprins asupra domeniilor lexicului meglenoromân⁶, în care s-a exercitat influența veche slavă.

Mergînd însă mai departe, examinarea atentă a grupării pe categorii tematice a elementelor lexicale de origine slavă (vechi și mai nouă) înregistrate în dialectele aromân și meglenoromân,

ecum și în dacoromână, ne-a evidențiat încă o realitate, și anume aceea că, există domenii ale vocabularului românesc⁷, în care împrumutul slav este foarte puțin reprezentat. În schimb, vocabularul dialectelor (și, nu rareori, al limbilor standard) sud-estice a "preluat"⁸ din aceste domenii și a integrat structurilor respective o serie importantă de cuvinte românești de origine veche (autohtonă sau latină). Se poate, așadar, urmări, pe de altă parte "receptarea" de către lexicul românesc a împrumutului slav provenind din dialectele (limbile) sud-slave, iar pe de altă parte "cuprinderea", în acestea din urmă, a vocabulelor românești. Contribuția de față își propune să abordeze împrumutul lexical în perspectiva unei asemenea "osmoze", realizată într-o zonă geografică a cărei istorie vorbește de contacte și interferențe lingvistice dintre cele mai puternice - zona Peninsulei Balcanice. Este și rațiunea pentru care vom stărui asupra interrelației între dialectele aromân și meglenoromân⁹, pe de o parte, și dialectele (limbile) sud-slave¹⁰, pe de altă parte, fără a neglija scormomâna (care a jucat un rol deosebit în ce privește stabilirea legăturilor lingvistice ale românilor cu slavii din nordul Peninsulei Balcanice), și nici chiar dialectul istroromân, situat excentric față de teritoriul lingvistic în discuție¹¹.

Unul dintre domeniile lexicului dialectelor aromân și meglenoromân ce ilustrează convingător "osmoza" despre care aminteam este acela privind o veche ocupație a românilor: Creșterea animalelor. Majoritatea cuvintelor aparținând acestei categorii onomasiologice sînt, din punct de vedere al originii, autohtone sau moștenite din latină. Ele s-au conservat nu numai la aromâni și la meglenoromâni, ci pe întreaga arie lingvistică românească.

(1). Ar. strîngă, s.f. "endroit où l'on trait les brébis". - Autohton¹². Sin. arúgă (lat., gr.). În afară de aceste două cuvinte, sinonime teritoriale, în dialect se mai înregistrează și două împrumuturi slave: arăstoacă (v.sl., devenit polisemantic) și străgă (cu o arie mică de răspîndire), pe care îl putem numi "împrumut invers": el a fost, inițial, împrumutat de bulgari din rom. strîngă (vezi infra), pentru ca, după veacul al XII-lea, aromânii să-l "reîmprumute" sub noua formă bulgărească, denazalizată¹³.

Mgl. strungă, s.f. "idem". Dialectul mgl. și-a creat un corespondent sinonimic mai nou, dar de la un cuvînt de origine autohtonă: băcșan'e (bac + suf. lat.)

[Dr. strungă, s.f. "idem"¹⁴; ir. strúngă, s.f. "ușa ocolului pe unde ies oile la muls"].

Dialectele și limbile sud-slave au "preluat" sau au împrumutat - unele înainte, altele după încheierea procesului de denazalizare¹⁵ - cuvîntul rom. strúngă, sub formele: bg. strá'ga ("reîmprumutat", ulterior, de către dialectul ar.: vezi supra), mac. strága, scr. strunga (vechi) și struga¹⁶.

Cuvîntul a fost, de asemenea, împrumutat de unele dialecte și limbi slave de est și de vest¹⁷, prin contactele stabilite cu dacoromâna.

(2). Ar. țárcu, s.n. l. "enclos pour un ou quelques agneaux ou pour un ou quelques chevreaux"; 2. "génération". - Autohton. Pentru sensul de bază (=1) se mai înregistrează sin. teritorial coárdă (lat.) și, răspîndit, pe întreaga arie lingvistică aromânească, un corespondent sinonimic de origine slavă (bg. mac.): cótar, cútar¹⁸, cu sensul lărgit, față de cel al lui țárcu: l. "enclos; bercail; parc à moutons; 2. "sorte de cabane en clayonnage".

Mgl. nu are un corespondent de origine autohtonă pentru denumirea țarcului, iar cuvîntul moștenit din lat.: coárdă s-a "specializat", căpătînd sensul de "adăpost, staul pentru oi și capre" (mai frecvent în localitățile Cupa și Huma), concurat de cótar (sl.). "staul pentru vite". Țarcul propriu-zis este denumit la meglenoromâni printr-o variantă a lui cótar: cútar "țarc (pentru oi)".

[Dr. țarc, s.n., are același sens de bază: "loc îngrădit (uneori acoperit), unde se adăpostesc oile, vitele etc. Cuvîntul a căpătat ulterior și alte sensuri¹⁹].

Rom. țarc(u) nu a intrat în limbile sud-slave, în schimb se înregistrează în unele dialecte și limbi slave de est și vest.

(3). Ar. băčii, s.m. "fromager (maitre-berger)", regional. - Autohton. Sin. teritorial: căseár (în sud) < lat. (sau derivat regresiv din căsáre "fromagerie, parc à brébis").

Mgl. bač, s.m. "idem".

[Dr. baci, s.m. "idem"; ir. bače].

Din română, cuvîntul a intrat, cu același sens, în dialectele și limbile slave de sud: bg., mac. bač²⁰; scr. bač l. "chef de la bergerie, le plus âgé, entre les bergers d'une bergerie; celui qui s'occupe de la laiterie d'une bergerie"; 2. "montagnard" (sec. XIII-XIV), ambele sensuri fiind înregistrate aproape în in-

treaga Serbie; 3. "beau-père" (Voivodina)²¹. Este cunoscut, de asemenea, în unele limbi sau dialecte slave de vest și est; slovacă, cehă, unele dialecte polone, ucraineană²².

(4). Ar. stîină, s.f. "formagerie; parc à brebis" este înregistrat în DDA² ca "dacoromânism". Pentru denumirea aceleiași realități aromâna cunoaște - răspîndit pe întreaga sa arie lingvistică - un corespondent moștenit din latină: cășare.

Meglenoromânii au împrumutat, pentru denumirea aceleiași realități, un cuvînt din graiurile bulgare și macedonene: băčosl'ă (bg., mac. bačilo, derivat, la rîndul său, din bg.mac. bač mgl., ar. bač + suf. slav).

[Dr. stîină²³, s.f. 1. "construcție de lemn (ca o simplă casă țărănească) servind ca adăpost pentru păstori și ca loc de preparare a brînzeturilor"; 2. p. ext. "întreg locul pe care este instalată stîna și anexele ei (strunga, celarul, țarcul, bordeiele)" ir. stînărie, s.f. "idem"].

(5) Ar. cîrlig, s.n. 1. "houlette"; 2. "crochet; crochet à tricoter des bas". - Autohton. Cîrligu aromănesc este un obiect eminentemente păstoresc și, totodată, simbol al păstoritului. Se compune dintr-un capăt lung și drept, confecționat din lemn de corn și din alt capăt îndoit (numit cîrlibănă), ornamentat, de multe ori, cu figuri în relief²⁴. Sinonimul său parțial este țuiăg, țuiăgă, "long bâton" (de origine veche slavă îndoielnică²⁵).

Mgl. cîrlig, s.n. "toiag încovoiat la un capăt (cîrlibănă), cu ajutorul căruia păstorii prin oile de unul din picioarele de dinapoi". Pentru denumirea aceluiași obiect, meglenoromânii cunosc și împrumutul din bg.: čop, care însă și-a lărgit aria semantică, însemnînd "orice băț prevăzut cu cîrlig la un capăt și căruia i se pot da diverse întrebuințări". Sinonimul parțial al mgl. cîrlig și čop este toiăg (v. sl.?)

[Dr. cîrlig, s.n. 1 "fier sau lemn lung, încovoiat la un capăt (cu care se apucă ceva sau se agață)"; "denumire dată mai multor unelte"; 2. "cața ciobanului"²⁶].

În graiurile bg. se înregistrează împrumutul rom. krălig; în Serbia, top. Krligate²⁷. Din dr. cuvîntul a trecut și în ucr.: karljuka²⁸.

Unele nume de animale domestice, crescute pentru laptele, lîna sau pielea lor sînt, de asemenea, foarte vechi. Ele s-au păstrat în toate dialectele românești (sau în majoritatea lor).

(6). Ar. țap, s.m. "bouc". - Autohton. Are două corespondențe sinonimice: pirčiu (<v./bg.) "bouc qui n'est pas châtre" cu răspîndire generală în dialect și gi'diu (împrumutat, probabil, mai tîrziu, din turcă) "bouc sonnailler; bouc qui va devant, qui marche à la tête des autres".

Mgl. țap, s.m. "idem" a fost înlocuit, treptat, de un sinonim împrumutat din (v.) bg.: prăč, părc, astfel încît astăzi cuvîntul cel mai des folosit de către meglenoromâni este acesta și nu cel vechi (țap). S-a păstrat, totuși, în dialect un "compus" al lui țap: țapărog (țap + sl. rog "corn (de animal)"), "cu coarne scurte".

/Dr. țap s.m. "idem"²⁹, ir. țap, s.m. și părcu³⁰.

Din rom. cuvîntul țap a trecut în unele dialecte și limbi slave, unde, suprapunîndu-se arealului vechiului slav pruču, a sfîrșit prin a se diferenția semantic de acesta din urmă în felul următor: sl. cap a căpătat sensul de "mužskaja osob", iar sl. prăč (pruču), pe acela de "kozla (v period slučki)"³¹. În dialectele și limbile sud-slave cap (rom.). are o mare răspîndire: bg., mac. cap (cu diferențierea semantică menționată: vezi supra); în graiurile sîrbești: cap! "interjecție folosită atunci cînd se gonesc caprele", cap (peiorativ) "bărbos" (Kosovo-Metohija)³², ce ar putea fi însă și un împrumut din alb. cap. În afară de prezența lui cap în lexicul comun sud-slav, pe teritoriul lingvistic sîrbocroat se înregistrează o serie de toponime, formate de la același radical³³.

(7) Ar. mî'ndzu, s.m. "poulain" - Autohton. Sin.reg.: dintác (Gramoste) (<dinte + suf. sl.) "poulain d'un an" și diót (< gr.) "mînz de doi ani".

Mgl. moándz, s.m. "idem"; măndzác (dim.) (<moándz + suf.sl.)

/Dr. mînz, s.m. "cal, măgar, catir pînă la vîrsta de un an"³⁴.

Unele adjective de origine autohtonă se referă la înșuriri ori defecte fizice ale animalelor (domestice sau sălbatice).

(8) Ar. múrgu, adj. și s.m. "murg": "gris, brun; cheval roman; nom donné aux chevaux et aux chiens gris", general în dialect. Autohton. Top. Múrgu (munte al satului Bălasa).

Mgl. murg, adj. și s.m. "idem" (de obicei, despre oi, cai, boi) și sin. împrumutat din bg.: múrgăv (<bg. murgav <rom. murg + suf. sl.: vezi infra) "nici roșu, nici negru".

(Dr. murg, adj. și s.m. "castaniu; roșu-închis bătînd în negru; brun - despre cai și vite").

Cuvîntul a intrat și în unele dialecte sau limbi slave. În cele din sud: bg. murg, cu deriv. murgav³⁵; mac. murgav (X murg) "cal murg, închis la culoare"³⁶; scr. murgav, murgast, murgovast "măsliniu; de culoare măslinie"; "nume de persoană: Murgaș (nume de vlah - Bagusa, 1278)³⁷.

(9) Ar. căleşu, adj. "oacheș" ("mouton/agneau, brébis, chèvre, chevreau, bouc etc.) blanc et avec des taches noires sur la tête et surtout autour des yeux") și călišu. - Autohton. În origine, cuvîntul va fi însemnat "închis la culoare", antonimul lui bărdzu. În concurență însă cu derivatul oăcl'is (oăcl'iu + lat. + suf. autohton, identic cu -is din cuvîntul călišu) "oacheș, brunet (despre oameni)", căleşu și-a restrîns aria semantică.

Mgl. oălész, adj. "idem". Concurat, la rîndu-i, de oăcl'is "oacheș, cu ochii negri, de culoare închisă", sensul său de bază a avut aceeași istorie ca și al ar. căleşu, călišu.

(Dr. găleş³⁸, adj., adv. (despre ochi, privire, căutătură) "duios, dornic, doritor, trist, plin de durere").

Cuvîntul a intrat în dialectele (limbile) sud-slave sub formele: bg.dial. kaleš, mac. kaleš (general); în graiurile din Kosmet: kališa, în cele din nordul Serbiei: găleşa - forma daco-românească³⁹. Cît privește corespondentul sinonimic al ar., mgl. căleşu: oăcl'is, al dr. galeš (X oaleš): oacheș, acesta a intrat în bulgară (pop.): vákál "cu ochii negri (de obicei, despre ovine)", cu derivatele: vaklat, vaklešat, n.de. pers. Vaklin, Vaklinov⁴⁰.

(10) Ar. bărdzu, adj. "blond, filasse et bariolé (en perlant des chevaux et des mulets); nom donné à ces animaux ayant cette couleur". - Autohton. În origine, cuvîntul a însemnat, probabil, "alb"; alburiu". În concurență cu alb (lat.) el și-a restrîns aria semantică la domeniul vieții agrare păstorești⁴¹.

Mgl. bardz, adj. "cu pete albe". Sin. breáz (4v.sl., v.bg.) "pestriș".

(Dr. barz, adj. (despre păsări) "sur, cenușiu, cu pene de culoare amestecată, albe și negre"; "alb, alburiu"; (despre capre) "sur, vînăt". Sin. parțial: breáz "cu pată albă în frunte, pe bot (despre animale domestice)"; "cal breaz").

Cuvîntul a intrat și în dialectele (limbile) slavilor de sud: la bulgarii din Rodopi, în graiurile macedonene, formele barz, barza⁴², în cele sirbești din Slavonia și Voivodina⁴³,

precum și în unele dialecte ale limbilor slave din grupele de est și vest.

(11) Ar. șut adj. 1. "qui n'a pas des cornes"; 2. "diable" 3. "gras (comme un moine)"; și șūt (la firșeroți). - Autohton. Deriv.: cărjūtă (<corn lat. + șut) "căprioară".

Mgl. șut adj. 1. (despre animale) "ciut, fără coarne"; 2. "lucru (sau ființă) căruia (căreia) îi lipsește ceva"; și șut. Nu are corespondent sincron, dar și-a creat o serie de derivate șutaroă (șut + suf. -ar < lat. + suf. -că < sl.) "un soi de grâu spicul fără mustăți"; curjūtă (v. supra ar. cărjūtă) "cerboaică", cu sin. țirboăn'ă (<terb < lat. + suf. .lat.)

[Dr. șut, adj. 1. "fără coarne, care n-are coarne"; 2. "cu coada tăiată (bou, vacă)"; 3. "cu urechile mici sau fără urechi" și alte sensuri. Și: ciut. Ir. šutko (< șut + suf. sl.)].

Majoritatea dialectelor bulgare cunosc adj. šut "fără coarne (despre animale)"; astfel, în graiurile din Rodopi šut "fără coarne (despre oi și capre)"; "cu coarnele rupte"⁴⁴. În dialecte macedonene: šut, šutak ("animale fără coarne"; "ciob (dintr-un vas) care mai poate fi folosit"⁴⁵. Cuvântul a intrat și în sîrbocrta standardă, cu același sens de bază "fără coarne; căruia îi lipsesc coarnele". El nu se înregistrează însă nici în slavonă, nici în limbile sau dialectele slave de vest și est, care nu au avut contacte directe cu româna (luzaciană sup. și inf., dialectele cașube, rusă)⁴⁶, nu este, prin urmare, general slav, ci "cu precădere carpato-balcanic"⁴⁷, dar "este larg răspîdit la popoarele din Europa sud-estică, iar ca element păstoresc și comun albanoromân ... poate fi atribuit fondului ante-roman"⁴⁸.

Printre numele vechi de boli ale animalelor s-au păstrat:

(12) Ar. gălbădză, s.f. "clavelée, duve du foie". - Autohton. Cuvîntul are o răspîndire generală în dialect. Rar, se înregistrează (mai ales în zona Crușevo), pentru denumirea aceleiași boli, sinonimul, de origine slavă mitil (<bg., mac).

Mgl. a pierdut, probabil, numele vechi al bolii: în dialect nu se cunoaște decît cuvîntul împrumutat: mitil (<bg., mac).

[Dr. gălbează, s.f. "boală molipsitoare a oilor, produsă de un vierme (distonum hepaticum) în ficat și în bășica fierii; distomoză hepatică" și alte sensuri. Var.: gălbeadză, călbează, etc.)].

În dialectele (limbile) sud-slave nu se înregistrează. Dintr-celelalte limbi slave: ucr.(reg.)⁴⁹.

(13) Ar. bútur⁵⁰, s.m. și bútură, s.f. "rhume du cerveau".
DA², cf. alb. bútur "raffredore, influenza". * Probabil autohton⁵¹,
Mgl. bútur, s.m. "boală a cailor și a animalelor mari".
Cuvîntul a intrat și în unele dialecte (limbi) sud-slave:
S.(dial) butur, mac. butur, cu sensul din mgl.⁵².

Unele denumiri ale derivatelor preparate din lapte nu numai
s-au conservat pe întreaga arie lingvistică românească, dar
au fost transmise și altor dialecte (limbi) care s-au aflat în
contact direct, nemijlocit sau indirect (prin intermediul comerțu-
lui) cu vorbitori ai românei.

(14) ar. brîndză, s.f. "fromage", rar. - Autohton. În dia-
lectul aromân, cuvîntul de origine autohtonă a fost înlocuit,
aproape complet, de sinonimul de origină latină cășu "fromage", pl.
cășuri "différentes sortes de fromage".

Mgl. broándzã, s.f. "idem". Spre deosebire de aromâni,
care au substituit cuvîntul autohton prin cel moștenit din latină
(vezi supra), meglenoromânii au păstrat pe broándzã; sinonimul
cășu este folosit rar în dialect.

(Dr. brî'nzã, s.f. "product din părțile solide ale lap-
telui ators = cașul dospit, frămîntat și sărat, păstrat în burdușe
sau putini"). Sin. parțial: caș. În dr., cuvîntul autohton brî'nzã
concurat de caș (lat.) s-a "specializat", începînd să însemne
numai "produsul sărat (care poate fi păstrat mai multă vreme),
obținut din laptele încheșat", în timp ce caș denumește același
produs, dar proaspăt, nesărat/.

Cuvîntul românesc de origine autohtonă a intrat în multe
dialecte (limbi) slave. Dintre cele sud-slave se înregistrează
în: bg. (dial.) brándza, scr. brnza, brindza, brence (sec.XIV),
brenze (Raguza)⁵³.

Cît privește dr. caș (lat.), acesta a intrat în unele gra-
iuri sîrbești cu același sens: "fromage blanc, frais, obtenu du
lait de vache ou de brébis aux bords du Danube". Tot în Serbia
se înregistrează și top. Kaš⁵⁴.

(15) Ar. úrdã, s.f. "brînzã-urdã" - "sorte de fromage
gras chez les Aroumains": "on met la minzîsra dans de petits sacs
de toile, par lesquels s'écoule le petit-lait, et on la sale
pendant un mois et demi". - Autohton.

Mgl. úrdã, s.f. "derivat lactat obținut prin fierberea
laptelui bătut, după ce, în prealabil, i s-a scos untul".

(Dr. úrdã, s.f. "brînzã dulce, obținută prin fierberea

gărului" și alte sensuri (n.de plante)⁵⁵.

Cuvîntul are o largă răspîndire în limbile slave. Printre cele sud-slave: bg.(dial.) urda, urda (sin. teritorial al cuvîntului slav izvarka); mac. urda (sin. izvarka), scr. (reg. Munteneanu) urda (sin. grușevina)⁵⁶

După unii cercetători⁵⁷, atît în alb., cît și în gr. cuvîntul este împrumutat - relativ recent - tot din română, mai precis în dialectul aromân.

(16) Ar. străgl'eată, s.f. "fromage frais, qui n'est pas filtré de son petit-lait". Var. străgl'eătŭ, s.n. (la firșeroți). - Autohton. Sin. teritorial: ăică (alb.)

Mgl. strigl'ătă, s.f. (în localitatea Oșani) "lapte prins, lapte covăsit". Cuvîntul a fost concurat la meglenoromâni de sintagmele: lăpti acru (lat.) și lăpti cătăt (<lăpti < lat.) și cătăt (<caț, autohton).

/Dr. străghl'ătă, s.f. 1. "cașul (laptele) abia încheșat și nestors încă de zăr"; 2. "zăr ce se ridică deasupra lăptelui încheșat; smîntînă de pe laptele încheșat; zăr stors din caș" și alte sensuri. Ir. strigl'ătă, s.f. "laptele încheșat și amestecat pentru a fi consumat".

La origine, sensul cuvîntului autohton a fost, probabil, acela de "lucru, substanță care are proprietatea de a încheșta"; "tot ceea ce se prezintă încheșat; lichid solidificat sub formă de cheag"⁵⁸. Sub influența lui cl'ag (dr. cheag < cl'ag) < lat. coagulum "cheag, lapte prins, covăsit", el și-a restrîns aria semantică, devenind termen eminent agro-pastoral, în timp ce ar., mgl. cl.'ag, dr. cheag i-au înlocuit sensul primar, dezvoltînd - în unele arii lingvistice -, pe seama acestuia, sensuri noi⁵⁹.

Cuvîntul se înregistrează în bg. (dial.): străgleta și în scr. strgljata.

(17) Ar. dzăr, s.n. "zer" = "petit lait". - Autohton. Are o răspîndire generală în dialect.

Mgl. zoăr, s.n. "idem".

/Dr. zăr, s.n. 1. "idem" = lichidul gălbui-verzui rămas din lapte, după ce se strînge cașul"; 2. "lichidul rămas din zăr, după ce prin fierbere s-a extras urda; zăr fiert, urdit; Deriv.: zară. Ir. zer, s.n. "idem".

Cuvîntul a intrat și în graiurile sîrbocroate vorbite în regiunile occidentale ale Bosniei, sub forma zarica, avînd sensul

"sorte de fromage"⁶⁰.

Analiza pe care am întreprins-o în paginile acestei comunicări poate fi extinsă și la alte domenii ale vocabularului celor două dialecte românești. Din păcate, lipsa spațiului ne-a obligat să o restrângem doar la o parte a domeniului vieții agro-pastorale, pentru a ne forma o imagine de ansamblu asupra situației vocabularului de origine autohtonă al aromânei și meglenoromânei, am investigat însă și alte sfere ale vocabularului celor două dialecte, în care se înregistrează cuvinte vechi, de origine autohtonă, comune cu dacoromâna (aproximativ 70, excluzând pe cele deja discutate), cu sau fără corespondente sinonimice, moștenite din latină sau mai noi, împrumutate din dialecte (limbi) slave. Concluziile noastre sînt următoarele:

1. Continuumul lingvistic ce a existat - înaintea așezării slavilor în Peninsula Balcanică și cîteva secole după stabilirea lor în zonă - între romanitatea aflată la nord de "linia Jireček" și cea de la sudul acesteia este probat și de persistența vocabularului de origine autohtonă comun dacoromânei, aromânei și meglenoromânei⁶¹.

2. Cuvintele românești de origine autohtonă aparținînd domeniului agro-pastoral au intrat în relații de sinonimie cu cuvintele moștenite din latină.

3. Aceleași cuvinte românești de origine autohtonă aparținînd domeniului agro-pastoral sînt deosebit de rezistente la împrumutul slav. Mai "receptiv" din acest punct de vedere este dialectul meglenoromân.

4. O serie întregă de cuvinte românești de origine autohtonă referitoare la o veche ocupație a românilor - creșterea animalelor - au intrat în dialectele și limbile sud-slave (ca și în unele din aria slavă de vest și est), fie ca sinonime teritoriale, fie ca sinonime parțiale ale unor cuvinte vechi, moștenite din slava comună.

NOTE

1. Elena Scărlătoiu, Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud, București, 1980, p. 141-157. Cu privire la aceeași problemă, cf. și Elena Scărlătoiu, The Balkan Vlachs in the light of linguistic studies, RESEER, XVII, 1979, 1, p.17-37.

- 2 Aedem, Relații lingvistice..., capitolul "Clasificarea tematică a termenilor de origine slavă din dialectul aromân", p. 38-119.
- 3 Ibidem, p. 149-154.
- 4 Ibidem, p. 156.
- 5 Ibidem, p. 149.
- 6 Rezultatele acestor cercetări le-am publicat - parțial - în lucrarea Relații lingvistice...
- 7 Prin vocabular românesc înțelegem vocabularul tuturor celor patru dialecte constitutive ale "limbii române comune" (= primul stadiu al evoluției latinei orientale către un idiom neolatin /sec. VI, VII-XI/, cf. Elena Scărlătoiu, Relații lingvistice..., p. 149): dacoromân (devenit română actuală), aromân, megleno-român și istroromân, ultimele trei rămase - datorită condițiilor speciale în care s-au aflat - la stadiul de dialecte "divergente" sau de "relicte" ale vechii limbi "române comune" (vezi discuția detaliată la Elena Scărlătoiu, The Balkan Vlachs..., p. 19-26).
- 8 După opinia noastră, este mai corect să folosim termenul de "cuvânt preluat" și nu pe acela de "cuvânt împrumutat", atunci când este vorba de cuvinte vechi românești (cuvinte de origine autohtonă sau moștenite din latină), intrate în vocabularul sud-slav, pentru motivul că slavii meridionali au găsit, la așezarea lor în Peninsula Balcanică, "o pinză de romanitate", o masă importantă de populație autohtonă romanizată, vorbitoare a unei "limbi" latine orientale - identică cu cea din Dacia romanizată - aflată în plină evoluție către transformarea sa într-un idiom neolatin, limbă numită "română comună". Această limbă "română comună", deși prezenta unele particularități dialectale, avea un aspect unitar (Cf. Elena Scărlătoiu, The Balkan Vlachs ..., p. 20 și urm.)
Situția se schimbă însă pentru dialectele și limbile slave de vest și de est; aceleași cuvinte vechi românești, înregistrate la slavii de sud au, în cadrul lexicului celorlalte două grupuri mari de slavi (de vest și de est), statutul de împrumut propriu-zis, pentru că, înseși condițiile în care au fost transmise și receptate aceste cuvinte sînt altele: ele au pătruns, în primul rînd, în regiunile de limbă slavă limitrofe cu dacoromâna și apoi, dincolo de aceste regiuni, fie prin păstorii transhumanți, fie pe alte căi, cum ar fi, spre exemplu, calea comercială.

- 9 Sensurile cuvintelor din dialectul aromân le cităm, în traducere franceză, după T. Papahagi, Dicționarul dialectului român. General și etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain). Général et étymologique, ed. a 2-a, augmentată (deuxième édition augmentée), București, 1974 (DDA²). Pentru localizări am folosit următoarele dicționare: I. Dalametra, Dicționar macedo-român, București, 1906 (mai ales, pentru graiul din zona Veriei); C. Nicolaidi, Etymologikon lexikon tis kutsovlahikis glosis, Salonic, 1909 (pentru graiul din zona Olimp); St. Mihaileanu, Dicționar macedoromân, București, 1901 (pentru graiul din zona Crușevo). Etimologiile sînt date după DDA². Excepția o formează cuvintele de origine autohtonă citate după I. I. Russu, Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică, București, 1981; Gr. Brîncuș Vocabularul autohton al limbii române, București, 1983 și împrumaturile slave citate după Elena Scărlătoiu, Relații lingvistice... Sensurile, localizările și etimologiile cuvintelor din dialectul meglenoromân le cităm după lucrarea aflată în manuscris, elaborată sub egida Institutului de studii sud-est europene: Dicționar meglenoromân. Explicativ și etimologic. Alcătuit de Theodor Minda și Nicolae Paia. Coordonare și etimologii: dr. Elena Scărlătoiu. Studiu introductiv: dr. Liviu Marcu. Multe din informațiile referitoare la dialectul meglenoromân, cuprinse în lucrarea de față, au fost culese și pe teren, la meglenoromâni stabiliți în țara noastră. Altele însă ne-au fost transmise de colaboratorul nostru și principalul autor al dicționarului menționat, regretatul Th. Minda, vorbitor prin obârșie al dialectului, memoriei căruia îi aducem omagiul nostru.
- 10 Pentru limbile și dialectele sud-slave am folosit următoarele materiale: a) Bulgară: G.A. Djuvernua, Slovar' bolgarskogo jazvka po pamjatnikam noveișej pečati, vol. I-II, Moscova, 1885-1889 (DSBJa); Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Ilčev, Bălgarski etimologičen rečnik, vol. I-II, Sofia, 1971-1974 (BER); Bălgarska Akademijska Nauchna Institutija, Bălgarski dialekten atlas, vol. I-III, Sofia, 1964-1978 (BDa); Maria Osman-Zavera, Interferențe româno-bulgare, în "Analele Universității București. Limbi și literaturi străine", XXVIII, 1979, 2, p. 85-86; Zamfira Mihail, Aromunische Elemente im Bulgarischen, RESEE,

- XVII, 1972, 2, p. 397-407. b) Macedoneană: B. Koneski, T. Dimitrovski, B. Korubin, T. Stamatovski, Rečnik na makedonskiot jazik so srpskohrvatski tolkuvanja, vol. I-III, Skopje, 1961-1966; (RMJa); B. Koneski, Istorija na makedonskiot jazik, Skopje, 1965; Elena Scărlătoiu, Romanian lexical elements in Macedonian and Serbo Croatian, RESEE, XVII, 1979, 2, p. 385-396 și RESEE, XIX, 1981, 1, p. 133-140. c) Sîrbocroată: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, vol. I-XVIII, Zagreb, 1880-1976 (RJA); P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, vol. I-IV, Zagreb, 1971-1973; S. Dragomir, Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice, București, 1958; Elena Scărlătoiu, Emprunts roumains dans le lexique serbo-croate, RESEE, X, 1972, 1, p. 95-113; RESEE, XI, 1973, 2, p. 327-352; RESEE, XVIII, 1980, 2, p. 223-232. d) Slovenă: A. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, vol. I-II, Ljubljana, 1894-1895; J. Jurančič, Srbskohrvatskoslovenski slovar, ed. a 2-a, Ljubljana, 1972. e) Influența românească în toate limbile slave: Silvia Niță-Armaș, N. Pavliuc, G. Gămulescu, T. Pleter, M. Mitu, Elena Timofte, Maria Osman-Zavera, A. Tănăescu, L'influence roumaine sur les langues slaves, "Romanoslavica", XVI, 1968, p. 59-121; Galina P. Klepikova, Slavjanskaja pastușeskaja terminologija-ejo genesis i rasprostranenie v jazыkah karpatskogo areala, Moscova, 1974.
- 11 Sensurile cuvintelor de origine autohtonă ale dacoromânei sînt citate după I.I. Russu, Etnogeneza... și după Gr. Brîncuș, Vocabularul autohton...
 - 12 Etimologiile autohtone sînt date după I.I. Russu, Etnogeneza și după Gr. Brîncuș, Vocabularul autohton...
 - 13 Vezi: Elena Scărlătoiu, Relații lingvistice..., p. 42.
 - 14 Pentru alte surse: I.I. Russu, Etnogeneza..., s.v.
 - 15 Procesul de denazalizare s-a încheiat nesimultan în aria lingvistică sud-slavă. În bulgară se consideră încheiat în secolul al XII-lea, iar în sîrbocroată mai devreme (în această din urmă este semnalat încă în veacul al IX-lea; cf. V. Putanec, Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva - Sanctus - i onomastici obalne Hrvatske, "Slovo", XIII, 1963, p. 168-169).
 - 16 Scr. strunga, struga este identic semantic cu iz. strunga.
 - 17 Em. Vrabie, Influența limbii române asupra limbii ucrainiene, "Romanoslavica", XIV, 1967, p. 173; Silvia Niță-Armaș și colab., lucr. cit., p. 96.

- 18 Cf. Elena Scărlătoiu, Relații lingvistice...
- 19 I.I.Russu, Etnogeneza..., s.v.
- 20 Cf. Silvia Niță-Armaș și colab., lucr.cit., s.v.; DSBJa; BER; RMJa, s.v.
- 21 Elena Scărlătoiu, Emprunts roumains..., RESEE, X, 1972, I, p. 99-101.
- 22 Cf. Em.Vrabie, lucr.cit.; Silvia Niță-Armaș și colab., lucr.cit.
- 23 Cuvîntul românesc stîină a constituit subiectul multor controverse etimologice (Vezi discuția la I.I.Russu, Etnogeneza, p. 388-89).
- 24 DDA², s.v.
- 25 Cf. Elena Scărlătoiu, Relații lingvistice..., p. 135.
- 26 Pentru alte sensuri: I.I.Russu, Etnogeneza..., s.v.
- 27 S.Dragomir, Vlahii..., p. 55.
- 28 Em. Vrabie, lucr.cit., s.v.
- 29 Pentru alte sensuri: I.I.Russu, Etnogeneza..., s.v.
- 30 Cf.S. Pușcariu, Studii istroromâne, vol. II: Introducere - gramatică - caracterizarea dialectului istroromân, București, 1926, p. 221. În dr.reg.(Oltenia) pîrci are sensul de "pui de iepure" (Galina P. Klepikova, lucr.cit., p. 43).
- 31 Galina P. Klepikova, lucr.cit., p. 39.
- 32 Ibidem, p. 47 și RJA, s.v.
- 33 Cf. I.I.Russu, Etnogeneza, s.v.
- 34 Pentru sensurile derivate și răspîndirea cuvîntului în alte arii lingvistice: ibidem, p. 348.
- 35 Cf. Silvia Niță-Armaș și colab., lucr.cit., p. 91.
- 36 Elena Scărlătoiu, Romanian, lexical elements...
- 37 Cf. Elena Scărlătoiu, Emprunts roumains..., RESEE, XI, 1973, 2, p. 344.
- 38 Neînregistrat la I.I.Russu, Etnogeneza.
- 39 Cf. Elena Scărlătoiu, Romanian lexical elements..., RESEE, XVII, 1979, 2, p. 394.
- 40 BER, s.v.
- 41 I.I.Russu, Etnogeneza, p. 260.
- 42 Galina P. Klepikova, lucr.cit., p. 69 și harta.
- 43 Ibidem.
- 44 Ibidem, p. 81.
- 45 Ibidem, p. 83
- 46 Ibidem, p. 85.

- 47 Ibidem.
- 48 I.I.Russu, Etnogeneza..., p. 400.
- 49 Russu, Etnogeneza..., s.v.
- 50 Neînregistrat la I.I.Russu, Etnogeneza.
- 51 BER pune bg. butur în legătură cu verbul buteja "a crește, a se umfla rapid", pentru ca, în final, să conchidă că "originea termenilor cu bot- este neclară", "probabil, dintr-
i.e. ^xbhou-to "umflat, tumefiat".
- 52 Cf. DSBJa, BER, RMJa.
- 53 Cf. Elena Scărlătoiu, Emprunts roumains..., RESEE, X, 1972, 1, p. 107.
- 54 Ibidem, p. 109.
- 55 I.I.Russu, Etnogeneza, p. 411.
- 56 S.Pușcariu, op.cit., p. 296; BER, RMJa; Elena Scărlătoiu, Emprunts roumains, RESEE, XI, 1973, 2, p. 350.
- 57 I.I.Russu, Etnogeneza..., p. 411. DDA², s.v. consideră însă că ar. urdă a fost împrumutat din gr., prin latina balcanică.
- 58 "Accepțiunile actuale ... arată că străgheată era la început termenul generic spre denumirea /închegării/ oricărui fel de lichid corespondent indigen al lat. coagulum - cheag", I.I.R. Etnogeneza..., p. 391.
- 59 Pentru sensurile lui cheag, cf. Dictionarul explicativ al limbii române, București, 1975 (DEX).
- 60 Vezi Elena Scărlătoiu, Emprunts roumains..., p. 350.
- 61 Pentru argumente lingvistice în sprijinul tezei autohtoniei aromânilor (și meglenoromânilor) în Peninsula Balcanică: Elena Scărlătoiu, The Balkan Vlachs, p. 17-37.

